

*dr Anna Wróbel*¹

Zakład Ekonomii Politycznej Stosunków Międzynarodowych
Instytut Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Warszawski

Rola sektora usług w rozwoju społeczno-gospodarczym i kształtowaniu gospodarki opartej na wiedzy w Polsce

WPROWADZENIE

Analizy poświęcone przemianom zachodzącym współcześnie w poszczególnych gospodarkach narodowych coraz więcej uwagi poświęcają budowie gospodarki opartej na wiedzy (GOW). Przemiany w tym kierunku są obserwowane nie tylko w państwach wysoko rozwiniętych, w tym Unii Europejskiej, która gospodarkę opartą na wiedzy uczyniła celem nie do końca zrealizowanej długoterminowej strategii lizbońskiej, lecz również w państwach rozwijających się. Proces budowy gospodarki opartej na wiedzy opiera się na rozwoju innowacyjnego sektora przemysłowego oraz nowoczesnego sektora usług [Uliszak, Grad, 2012]. We współczesnych wysoko rozwiniętych gospodarkach usługowych istotną rolę w dynamizowaniu procesu budowy gospodarki opartej na wiedzy obok sektora przemysłowego przypisuje się właśnie sektorowi usług. W szczególności podkreśla się znaczenie takich działalności usługowych, które polegają na tworzeniu i rozpowszechnianiu wiedzy niezbędnej do budowania przewagi konkurencyjnej nowoczesnych gospodarek.

Celem opracowania jest analiza roli sektora usług w procesie tworzenia gospodarki opartej na wiedzy w Polsce. Artykuł został podzielony na dwie części. W części pierwszej ukazano ewolucję znaczenia sektora usług w gospodarce Polski. W tym miejscu dokonano również charakterystyki polskiego eksportu usług, pod względem jego struktury rzeczowej. Część druga analizuje

---

¹ Adres korespondencyjny: Instytut Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski, ul. Żurawia 4, 00-503 Warszawa, e-mail: awrobel@uw.edu.pl.

znaczenia usług *information-intensive* w budowie gospodarki opartej na wiedzy w Polsce oraz wskazuje zalety naszego kraju jako miejsca delokalizacji działalności usługowej.

SEKTOR USŁUG W POLSCE

Wraz z zapoczątkowanym na przełomie lat 80. i 90. XX wieku procesem transformacji rozpoczął się okres dynamicznych przekształceń polskiej gospodarki w kierunku gospodarki opartej na usługach (*service economy*). Proces ten wpisuje się w ogólną tendencję występującą współcześnie w gospodarce światowej dotyczącą wzrostu znaczenia sektora usług. W przypadku Polski proces ten jest o tyle istotny, że sektor usług w gospodarce centralnie planowanej był obszarem szczególnego niedorozwoju, a okres po II wojnie światowej do końca lat 80. XX wieku jest uznawany za okres stagnacji sektora tercjalnego w polskiej gospodarce [Kłosiński, Masłowski, 2005, s. 67]. W efekcie w Polsce w latach 80. oprócz dystansu rozwojowego w stosunku do państw zachodnich, mierzonego wielkością PKB przypadającą na jednego mieszkańca, istniał również dystans strukturalny. Odzwierciedlał on skalę dysproporcji w strukturze tworzenia PKB w gospodarce PRL w stosunku do gospodarek państw wysoko rozwiniętych. W końcu lat 80. dystans ten przejawiał się w postaci nieefektywnego przeinwestowania przemysłu o około 20% PKB. Oznaczało to równocześnie niedorozwój handlu (o około 5% PKB) i usług finansowych (8–10% PKB). Wśród przyczyn marginalizacji działalności usługowej w PRL wskazuje się na preferowanie rozwoju przemysłu środków produkcji oraz trudności gospodarcze charakterystyczne dla ekonomii niedoboru [Czerwińska, 2003, s. 1].

Miarą przewycięzania struktury gospodarczej odziedziczonej po PRL i osiągniętych w wyniku procesów transformacji zmian w poziomie rozwoju gospodarczego Polski jest wskaźnik udziału sektora usług w tworzeniu PKB. Rozpoczęte w latach 90. XX wieku przekształcenia w systemie polskiej gospodarki zapoczątkowały proces upodobniania się struktury gospodarczej naszego kraju do zmian występujących w krajach rozwiniętych. W okresie ostatnich dwudziestu lat udział sektora usług w PKB Polski wykazywał systematyczny wzrost. Na początku lat 90. wynosił on nieco ponad 50%, w połowie lat 90. ponad 60%, by osiągnąć w roku 2008 roku niemal 70%. Zgodnie z ostatnimi dostępnymi danymi z 2011 roku sektor usług wraz z budownictwem wytworzył prawie 75% PKB (tabela 1). Podobne przemiany obserwowano również w strukturze zatrudnienia. Należy jednak podkreślić, że w początkowym okresie transformacji polskiej gospodarki wzrost udziału sektora usług w PKB wiązał się głównie z wyprzedacją polskich dużych przedsiębiorstw przemysłowych, a następnie ich likwidacją [zob. Kieżun, 2013].

**Tabela 1. Struktura Produktu Krajowego Brutto w Polsce
w latach 1992–2011 (w %)**

Sektory gospodarki	1992	1996	2000	2004	2008	2011
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	6,6	5,5	4,3	2,9	3,9	3,6
Przemysł (w tym: przemysł wydobywczy, zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę)	34,0	26,1	21,3	23,7	20,2	21,9
Budownictwo	7,7	6,4	6,8	4,8	6,8	7,1
Usługi (bez budownictwa i wytwarzania i zaopatrywania w energię elektryczną, gaz i wodę)	51,7	62,0	67,6	68,6	69,1	67,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W ponad dwudziestoletnim okresie transformacji polskiej gospodarki udział sektora usług w zasobach pracy, mierzonych liczbą pracujących (bez budownictwa i zaopatrzenia w energię elektryczną, gaz i wodę), wykazywał systematyczny wzrost, począwszy od nieco ponad 40% na początku lat 90. XX wieku do 56,4% w 2011 roku (tabela 2). Oznaczało to jednocześnie zmiany w zatrudnieniu w innych sektorach gospodarki.

**Tabela 2. Struktura pracujących w sektorach gospodarki w Polsce
w latach 1990–2011 (w %)**

	1992	1996	2000	2004	2008	2011
Ogółem	100	100	100	100	100	100
Rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo i rybactwo	26,8	28,1	27,7	16,8	15,2	16,6
Przemysł	25,1	24,2	20,2	22,7	22,3	20,4
Górnictwo	3,0	2,1	1,4	1,4	1,3	1,2
Przetwórstwo przemysłowe	20,4	20,3	17,2	19,5	19,5	17,1
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	1,7	1,6	1,5	1,7	1,5	1,0
Budownictwo	6,7	5,6	5,2	4,7	5,8	6,4
Usługi (bez budownictwa i wytwarzania i zaopatrywania w energię elektryczną, gaz i wodę)	41,2	41,9	46,6	55,5	56,6	56,4
Handel i naprawy	12,4	12,2	13,3	15,9	16,4	15,1
Hotele i restauracje	1,0	1,2	1,4	1,7	1,8	1,6
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	6,0	5,3	5,0	5,5	5,7	5,1
Pośrednictwo finansowe i ubezpieczenia	1,2	1,8	1,9	2,1	2,4	2,4
Administracja publiczna i obrona narodowa	1,9	2,5	5,3	6,6	6,5	6,6
Edukacja	5,4	5,8	5,8	7,8	7,3	7,6
Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	6,7	6,5	5,8	5,4	5,2	5,4
Działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna, pozostała	6,2	6,1	7,8	10,1	10,9	12,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Przemiany jakie zachodziły w sektorze usług w Polsce w omawianym okresie oznaczały nie tylko zmianę proporcji w ogólnych zasobach personelu lecz również przyrost jego bezwzględnej liczebności. Sektor usług zatrudniał na początku lat 90. niespełna 75 tys. osób, włączając w to budownictwo i zaopatrzenie w energię elektryczną, gaz i wodę. Obecnie liczba ta wynosi już ponad 90 tys. osób. W tym czasie następowały również przemiany dotyczące struktury sektora usług. W niektórych bowiem dziedzinach angażowano dodatkową liczbę pracowników, równocześnie w innych następowała ich redukcja [Kłosiński, Masłowski, 2005, s. 72]. Znaczący przyrost zatrudnienia nastąpił zwłaszcza w pośrednictwie finansowym, w hotelarstwie i gastronomii. Wzrost zatrudnienia dotyczył nie tylko usług komercyjnych, lecz również tzw. usług związanych z wykonywaniem funkcji władczych. Od początku lat 90. odnotowano bowiem znaczący wzrost zatrudnienia w administracji publicznej. Spadek zatrudnienia wystąpił z kolei w budownictwie, transporcie, ochronie zdrowia (tabela 3).

Tabela 3. Pracujący według sekcji w Polsce w latach 1990–2011 (w tys.)

Sektory gospodarki/ sekcje usług	1992	1996	2000	2004	2008	2011
Ogółem	15010,9	15487,4	15488,8	12737,0	14126,2	14232,6
Rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo i rybactwo	4027,8	4371,5	4314,9	2150,4	2148,5	2376,7
Przemysł	3778,3	3757,3	3134,4	2902,5	3154,2	2915,3
– Górnictwo	454,2	339,1	223,2	189,3	185,3	175,6
– Przetwórstwo przemysłowe	3069,8	3158,8	2674,7	2488,0	2755,4	2443,6
– Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	254,3	259,4	236,5	225,2	213,5	152,8
Budownictwo	1014,1	868,7	814,6	609,5	824,0	909,2
Usługi (bez budownictwa i wytwarzania i zaopatrywania w energię elektryczną, gaz i wodę)	6190,7	6489,9	7224,9	7074,6	7999,5	8031,4
– Handel i naprawy	1871,3	1900,3	2074,6	2032,2	2325,0	2158,8
– Hotele i restauracje	164,4	188,0	225,7	220,6	259,1	237,5
– Transport, gospodarka magazynowa i łączność	912,9	832,3	779,3	701,4	808,0	727,9
– Pośrednictwo finansowe i ubezpieczenia	188,3	285,8	298,6	269,8	342,7	346,3
– Administracja publiczna i obrona narodowa	292,4	402,5	822,2	851,2	921,4	951,9
– Edukacja	811,9	911,8	902,8	998,8	1037,6	1084,7
– Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	1009,3	1009,6	908,2	697,5	748,0	775,4
– Pozostała działalność usługowa	940,2	959,6,2	1213,5	1303,1	1557,7	1748,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W wyniku wspomnianych zmian przekształcała się struktura zatrudnienia w sektorze usług w Polsce. Wzrósł głównie udział usług biznesowych związanych z obsługą nieruchomości i przedsiębiorstw oraz pośrednictwa finansowego. Znacznie mniejsze zmiany nastąpiły w handlu, hotelach i restauracjach, edukacji.

Oprócz zmian w strukturze gospodarczej serwicyzacja polskiej gospodarki przejawia się również we wzroście wartości handlu usługami. W okresie 1990–2011 eksport usług w Polsce rósł systematycznie w latach 1990–1995, a następnie po dwuletnim okresie spadków (1996–1997) wzrósł w 1998 roku, spadł w 1999 roku, by następnie odnotować poprawę w roku 2000. Po kolejnym spadku w 2001 roku okres wzrostu wartości eksportu usług po raz kolejny został przerwany w okresie światowej recesji w 2009 roku. Po tym załamaniu od 2010 roku stopniowo ulegają poprawie wskaźniki dotyczące obrotów handlowych Polski w sektorze usług. Podobne prawidłowości dostrzec można również w przypadku importu usług. Import usług po spadku w roku 1993 rósł przez kolejne dwa lata, następnie odnotował spadek w latach 1996–1997 i od tego czasu z wyłączeniem niewielkiego spadku w 2001 i 2009 roku systematycznie rośnie. Dla poszczególnych państw istotne znaczenie ma saldo obrotu usługami, a nie sama wartość wymiany usług. W całym omawianym okresie Polska wykazywała dodatnie saldo w wymianie usług. Jest to charakterystyczne dla bilansu usług państw rozwiniętych. Analizując międzynarodowe obroty usługowe należy bowiem zauważyć, że usługi stanowią ważny element równoważenia bilansów płatniczych krajów wysoko rozwiniętych. Większość państw zaliczanych do tej grupy uzyskuje bowiem dodatnie saldo usług, któremu na ogół towarzyszy ujemne saldo obrotów towarowych [Daniels, 2000].

Tabela 4. Bilans obrotów usługowych Polski w latach 1990–2007 (w mln USD)

	1990	1992	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Eksport	3200	4773	6655	10637	9786	8969	10890	9961	10395	9745
Import	2847	4045	3746	7008	6314	5681	6559	6837	8860	8852
Saldo	353	728	2909	3629	3472	3288	4331	3126	1535	893
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Eksport	10030	11170	13437	16212	20522	28614	35093	28551	32734	36944
Import	9089	10526	13213	15310	19413	24310	29581	23538	29512	30787
Saldo	941	641	254	902	1109	4304	5512	5013	3222	6157

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [WTO, 2000; WTO, 2007; WTO, 2012].

W strukturze przedmiotowej handlu usługami, uwzględniając stosowany w statystykach Światowej Organizacji Handlu podział na usługi transportowe, podróże zagraniczne i usługi pozostałe, w przypadku Polski – podobnie jak ma to miejsce w strukturze światowej – dominują usługi pozostałe. Polska jest jednak importerem netto tego typu usług. Analizując dane zawarte w tabeli 4 można

ponadto dostrzec zbliżone do siebie dane dotyczące udziału usług transportowych i podróży zagranicznych w strukturze obrotów usługowych Polski.

Tabela 4. Usługi w bilansie płatniczym Polski w latach 2000–2011 (w mln PLN)

	Usługi transportowe		Podróże zagraniczne		Usługi pozostałe	
	Przychody	Rozchody	Przychody	Rozchody	Przychody	Rozchody
2000	10 649	6 687	24 781	14 463	9 914	18 032
2001	11 002	6 474	19 060	14 339	9 923	15 919
2003	15 545	8 939	15 830	12 001	12 099	21 602
2005	17 677	10 803	20 342	18 043	14 694	21 509
2007	25 525	15 634	29 081	21 393	24 737	29 405
2009	26 925	16 201	27 791	22 678	34 768	35 797
2011	32 410	20 323	31 479	24 979	47 336	49 410

Źródło: NBP.

Przywołane wskaźniki niewątpliwie są dowodem zaawansowania procesu budowy gospodarki usługowej w Polsce. Wprawdzie na przykładzie państw wysoko rozwiniętych możemy wskazać pewną analogię między zaawansowanym procesem rozwoju gospodarki usługowej oraz procesem budowy gospodarki opartej na wiedzy, niestety ogólne wskaźniki dotyczące rozwoju sektora usług nie są wystarczającym potwierdzeniem zaawansowania w zakresie budowy GOW. W tym przypadku należy posłużyć się wskaźnikami opracowanymi przez Bank Światowy tj. Indeksem gospodarki wiedzy (*The Knowledge Economy Index – KEI*²) oraz Indeksem wiedzy (*The Knowledge Index – KI*³). Oba indeksy są przygotowywane w oparciu o stworzoną przez Instytut Banku Światowego metodologię *Knowledge Assessment Methodology* (KAM). Wyniki osiągnięte przez Polskę w przypadku obu indeksów nie pozwalają jej jednak zliczyć do gospodarek opartych na wiedzy (tabela 5). Zastosowanie innego kryterium klasyfikacji, w postaci minimalnego poziomu rozwoju sektorów uznawanych za nośniki GOW (edukacja, nauka i działalność badawczo-rozwojowa, gałęzie przemysłu tzw. wysokiej techniki, usługi biznesowe związane z GOW, usługi społeczeństwa informacyjnego) również nie pozwala uznać Polski za gospodarkę opartą na wiedzy. Poziom zatrudnienia w sektorach nośnikach GOW nie przekracza wymaganego progu 15%. W Polsce wskaźnik ten utrzymuje się na poziomie ok. 10% [Węgrzyn, 2013, s. 61]. Wydaje się zatem, że budowa GOW jest istotnym wyzwaniem dla polskiej gospodarki.

² Indeks KEI mierzy ogólny poziom rozwoju danego kraju lub regionu w kierunku gospodarki opartej na wiedzy. Jest on obliczany jako średnia arytmetyczna wyników kraju mierzonych za pomocą trzech wskaźników z czterech filarów gospodarki wiedzy: reżim bodźców gospodarczych i instytucji, edukacja i zasoby ludzkie, system innowacji oraz technologie teleinformatyczne ICT.

³ Indeks KI określa zdolność kraju do tworzenia, wykorzystywania i rozpowszechniania wiedzy. Jest to średnia arytmetyczna wyników kraju osiągniętych w trzech filarach gospodarki opartej na wiedzy: edukacji, innowacyjności i technologiach teleinformatycznych (ICT).

Tabela 5. Wskaźniki rozwoju GOW w krajach Unii Europejskiej według KAM 2012 (stan na dzień 15.12.2012)

	Indeks gospodarki wiedzy (KEI)	Indeks wiedzy (KI)
Gospodarki oparte na wiedzy (średnia obu indeksów powyżej 8,5)		
Szwecja	9,43	9,38
Finlandia	9,33	9,38
Holandia	9,11	9,22
Dania	9,16	9,00
Niemcy	8,90	8,83
Irlandia	8,86	8,73
Belgia	8,71	8,68
Wielka Brytania	8,76	8,61
Gospodarki zaawansowane w przechodzeniu do gospodarki opartej na wiedzy (średnia obu indeksów powyżej 8,0)		
Austria	8,61	8,39
Estonia	8,40	8,26
Hiszpania	8,35	8,26
Francja	8,21	8,36
Luksemburg	8,37	8,01
Czechy	8,14	8,00
Gospodarki na średnim poziomie zaawansowania pod względem budowy gospodarki opartej na wiedzy (średnia obu indeksów powyżej 7,5)		
Węgry	8,02	7,93
Słowacja	7,64	7,46
Włochy	7,89	7,94
Litwa	7,80	7,68
Malta	7,88	7,53
Grecja	7,51	7,74
Słowacja	7,64	7,46
Cypr	7,56	7,50
Gospodarki, które na z uwagi na zbyt niski poziom wskaźników nie mogą być uznane za gospodarki oparte na wiedzy (średnia obu wskaźników poniżej 7,5)		
Portugalia	7,61	7,34
Polska	7,41	7,20
Łotwa	7,41	7,15
Rumunia	6,82	6,63
Bułgaria	6,80	6,61

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Węgrzyn, 2013].

ZNACZENIE SEKTORA USŁUG W BUDOWIE GOSPODARKI OPARTEJ NA WIEDZY W POLSCE

Zastanawiając się nad rolą sektora usług w budowie gospodarki opartej na wiedzy w Polsce należy zwrócić uwagę na sektor usług społeczeństwa informacyjnego, usługi biznesowe związane z GOW oraz sektory – nośniki gospodarki

opartej na wiedzy, tj. edukacja, nauka i działalność badawczo-rozwojowa. Wspomniane sektory usługowe wykazywały bowiem w ostatnich latach wysoką dynamikę wzrostu.

Wzrost znaczenia sektora trzeciego w Polsce, w tym usług istotnych z punktu widzenia GOW, należy wiązać z charakterystycznym dla procesów globalizacji rozwojem offshoringu, czyli przenoszeniem produkcji usług za granicę. W ostatnich latach państwa Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polska, systematycznie zwiększały swój udział w światowym rynku offshoringu usług. Obecnie udział regionu w całkowitej wartości offshoringu usług na świecie jest szacowany na 7–8%. Pod koniec 2011 roku w regionie funkcjonowało 847 centrów usług biznesowych z udziałem kapitału zagranicznego. W Polsce w tym czasie prowadziło działalność 337 centrów tego typu, z których większość stanowiła inwestycje państw Europy Zachodniej. Polska spośród państw regionu mimo, że nie zajmuje najwyższych pozycji w rankingach atrakcyjności dla offshoringu usług jest liderem w Europie Środkowej i Wschodniej pod względem zatrudnienia w tym sektorze. W latach 2009–2011 aż 46% nowych miejsc pracy w centrach usług z udziałem kapitału zagranicznego wygenerowały centra zlokalizowane w Polsce. Z kolei udział Polski w ogólnym zatrudnieniu w centrach usług w regionie wyniósł w 2011 roku 38% [Związek Liderów Sektora Usług Biznesowych w Polsce, 2012].

Spośród raportów i rankingów określających pozycję państw pod względem atrakcyjności dla lokalizacji offshoringu usług najpełniejszą informację zapewniają badania agencji konsultingowej A.T. Kearney. Agencja sporządza raport dotyczący 50 najważniejszych lokalizacji dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych w trzecim sektorze. Opracowany przez A.T. Kearney *Global Services Location Index* opiera się na trzech głównych czynnikach decydujących o atrakcyjności lokowania działalności usługowej w poszczególnych krajach: 1) atrakcyjność finansowa (możliwe do uzyskania wyniki finansowe), 2) kompetencje pracowników oraz ich dostępność, 3) otoczenie biznesowe⁴.

W regionie Europy Środkowej i Wschodniej w 2011 roku przedsiębiorstwa międzynarodowe uznały, że największym potencjałem pod względem delokalizacji działalności usługowej dysponują Estonia, Łotwa i Litwa, które uplasowały się na początku drugiej dziesiątki państw najbardziej atrakcyjnych dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych w sektorze usług. Polskę wyprzedziła w tym czasie również Bułgaria. Ostatecznie Polska zajęła w rankingu 24. pozycję⁵. Co

⁴ Najistotniejsze znaczenie dla podejmowania inwestycji offshoringowych mają motywy kosztowe w związku z tym przyznano im 40% całkowitej wagi indeksu. Pozostałe dwa czynniki uzyskały po 30% wagi (40:30:30). W rankingu atrakcyjność finansowa jest liczona w skali od 0 do 4. Z kolei dostępność i umiejętności siły roboczej oraz środowisko biznesowe w skali od 0 do 3.

⁵ Analizując poszczególne elementy składające się na A.T. Kearney Global Services Location Index w porównaniu do oceny całościowej Polska wypada lepiej pod względem otoczenia biznesowego (ryzyko, infrastruktura, kultura, własność intelektualna). W tej kategorii Polska zdobyła bowiem 19. miejsce. Niewiele lepsza pozycja – 23. miejsce – została również odnotowana w przypadku

oznacza, że od poprzedniego raportu z 2009 roku potencjał Polski do przyjmowania inwestycji w sektorze usług znacząco się poprawił. W 2009 roku Polska zajęła bowiem 38. miejsce. Wyprzedzała ją wówczas większość państw Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Bułgaria, Estonia, Rumunia, Litwa, Łotwa, Czechy oraz Węgry [A.T. Kearney, 2009].

Tabela 6. A.T. Kearney Global Services Location Index w 2011 roku

Państwo	Atrakcyjność finansowa – motywy kosztowe inwestycji	Dostępność i umiejętności zasobów ludzkich	Środowisko biznesowe	Ocena całościowa
1. Indie	3,11	2,76	1,14	7,01
2. Chiny	2,62	2,55	1,31	6,49
3. Malezja	2,78	1,38	1,83	5,99
4. Egipt	3,10	1,36	1,35	5,81
5. Indonezja	3,24	1,53	1,01	5,78
6. Meksyk	2,68	1,60	1,44	5,72
7. Tajlandia	3,05	1,38	1,29	5,72
8. Wietnam	3,27	1,19	1,24	5,69
9. Filipiny	3,18	1,31	1,16	5,65
10. Chile	2,44	1,27	1,82	5,52
11. Estonia	2,31	0,95	2,24	5,51
12. Brazylia	2,02	2,07	1,38	5,48
13. Łotwa	2,56	0,93	1,96	5,46
14. Litwa	2,48	0,93	2,02	5,43
15. Zjednoczone Emiraty Arabskie	2,41	0,94	2,05	5,41
16. Wielka Brytania	0,91	2,26	2,23	5,41
17. Bułgaria	2,82	0,88	1,67	5,37
18. USA	0,45	2,88	2,01	5,35
19. Kostaryka	2,84	0,94	1,56	5,34
20. Rosja	2,48	1,79	1,07	5,34
21. Sri Lanka	3,20	0,95	1,11	5,26
22. Jordania	2,97	0,77	1,49	5,23
23. Tunezja	3,05	0,81	1,37	5,23
24. Polska	2,14	1,27	1,81	5,23
25. Rumunia	2,54	1,03	1,65	5,21
26. Niemcy	0,76	2,17	2,27	5,20
27. Ghana	3,21	0,69	1,28	5,18
28. Pakistan	3,23	1,16	0,76	5,15
29. Senegal	3,23	0,78	1,11	5,12
30. Argentyna	2,45	1,58	1,09	5,12

Źródło: [A.T. Kearney, 2011].

umiejętności i dostępności pracowników (odpowiednie doświadczenie, wielkość i dostępność pracowników, wykształcenie, znajomość języków). Gorzej wypadamy pod względem korzyści finansowych (koszty wynagrodzeń, koszty infrastruktury, podatki). W tym przypadku Polska zajmuje 35. pozycję.

Atutami Polski w zakresie usługowych przedsięwzięć offshoringowych są niższe koszty pracy w porównaniu z państwami wysoko rozwiniętymi, dobrze wykształcona siła robocza, znajomość języków obcych wśród pracowników umysłowych, duża liczba szkół wyższych przekładająca się na większą niż u regionalnych konkurentów liczbę absolwentów, pracowitość i wydajność siły roboczej, lokalizacja ośrodków akademickich w pobliżu węzłowych punktów komunikacyjnych, bliskość geograficzna z krajami Europy Zachodniej, rozwijająca się sieć połączeń lotniczych, zachęty inwestycyjne stworzone m.in. w ramach specjalnych stref ekonomicznych, porównywalny system prawny i polityczny z głównymi eksporterami usług, stabilny wzrost PKB, członkostwo w Unii Europejskiej, bliskość kulturowa z państwami zachodnioeuropejskimi, większa stabilność sytuacji politycznej i gospodarczej w porównaniu do dalekowschodnich i afrykańskich konkurentów [Szymaniak, 2008, s. 298].

W szczególności BIZ do Polski przyciąga podaż kwalifikowanej siły roboczej, niższe koszty pracy oraz dogodne położenie wobec inwestorów. Według dostępnych danych offshoring firm z Unii Europejskiej często rozpoczyna się od destynacji europejskich i dopiero później korporacje decydują na bardziej odległe lokalizacje. Polska jednakże o tego typu inwestycje konkuruje z innymi państwami Europy Środkowo-Wschodniej. Nasz relatywnie słaby wynik w porównaniu z Estonią, Łotwą i Litwą odnotowany w ostatnim, jak i poprzednim raporcie *Global Services Location Index* wynika z gorszej oceny wskaźnika kosztu siły roboczej, który w metodologii A.T. Kearney posiada największą wagę oraz z mankamentów otoczenia biznesowego (tabela 6). Z ostatniego raportu agencji wynika, że głównymi obszarami, które należy poprawić, by w przyszłości Polska odzyskała dobrą pozycję w rankingu, są: jakość usług dla biznesu oraz IT (np. dalsze inwestycje w rozwój usług telekomunikacyjnych, poszerzanie dostępu do szerokopasmowego Internetu), podaż siły roboczej (rozumiana jako mobilność terytorialna i merytoryczna pracowników, a także podnoszenie i uzupełnianie kwalifikacji m.in. z funduszy UE), infrastruktura krajowa.

Wspomniane atuty Polski wpływają nie tylko na miejsce naszego kraju w rankingach atrakcyjności dla BIZ, lecz również coraz częściej przekładają się na rzeczywiste przedsięwzięcia offshoringowe. W Polsce systematycznie rozwija się outsourcing z obszaru BPO (*Business Process Outsourcing*), który przejawia się w postaci wydzielenia i eksportu nieprodukcyjnych funkcji firm związanych ze zdalną obsługą klienta, zarządzaniem zasobami ludzkimi, obsługą transakcji, księgowością, zarządzaniem i finansami. Rośnie również rola usług związanych bezpośrednio z technologiami komunikacyjno-informacyjnymi (*Information and Communication Technologies – ICT*). Ponadto stopniowo coraz większe znaczenie zaczynają jednak odgrywać również stanowiące podstawę budowy GOW usługi badawczo-rozwojowe (*Knowledge Process Outsourcing – KPO*). Polska stanowi zatem miejsce lokowania tych rodzajów usług, które wymagają dużych zasobów wiedzy oraz kwalifikacji ze strony usługodawców, co potwierdza po-

stawioną na wstępie tezę dotyczącą roli sektora usług w budowie gospodarki opartej na wiedzy.

W latach 2005–2011 powstało w naszym kraju 250 nowych centrów usług [Związek Liderów Sektora Usług Biznesowych w Polsce, 2012]. W Polsce są lokowane centra księgowości i finansów, centra IT, centra BPO, centra badawczo-rozwojowe, centra kompensacyjne, centra usług typu *back office*, centra obsługi klienta, centra serwisowe, centra edukacyjne, centra dystrybucyjne⁶.

Miejsmem lokalizacji tych przedsięwzięć są najczęściej duże aglomeracje miejskie, a w szczególności Kraków, Warszawa, Łódź, Wrocław, Trójmiasto i Poznań. Ważnym miejscem lokowania inwestycji offshoringowych jest również Metropolia Silesia. W tych siedmiu ośrodkach znajduje się ponad 80% wszystkich centrów usług w Polsce. Spośród polskich miast najlepiej pod względem atrakcyjności dla offshoringu usług jest oceniany Kraków, który w rankingu Tholons *Top 100 Outsourcing Cities 2013* zajął 11. miejsce. W tym zestawieniu została również uwzględniona Warszawa (36. miejsce) oraz Wrocław (84. miejsce).

Analizując zasięg geograficzny centrów usługowych zlokalizowanych na terytorium Polski, należy zauważyć, że w głównej mierze obsługują one klientów z Europy Zachodniej. Drugim rynkiem zbytu są państwa Europy Środkowo-Wschodniej. W dalszej kolejności odbiorcami polskich usług jest Ameryka Północna, Bliski Wschód, Azja i Ameryka Południowa. Wydaje się zatem, że polskie centra wyspecjalizowały się w obsłudze rynków, z których pochodzi zainwestowany w nie kapitał. Stąd dominacja klientów z Europy Zachodniej.

WNIOSKI

Podsumowując powyższe rozważania należy podkreślić, że zmiany zachodzące w Polsce w zakresie struktury PKB, zatrudnienia i wymiany międzynarodowej są charakterystyczne dla krajów rozwiniętych. Oczywiście odziedziczony po okresie PRL dystans rozwojowy powoduje, że do wskaźników gospodarek państw wysoko rozwiniętych stopniowo będziemy dochodzili. Obserwowane zmiany makroekonomiczne wskazują jednak, że nie tylko rośnie zatrudnienie w sektorze usług, ale także rośnie zapotrzebowanie na nowe usługi, co jest szansą zatrudnienia dla młodych ludzi, wchodzących na rynek pracy. W efekcie tych przemian, dzięki podobnym cechom strukturalnym do najwyższej rozwiniętych państw Zachodu, polska gospodarka otwierając się na gospodarkę światową może liczyć na wymierne korzyści z tytułu współpracy: dochody z eksportu, wykorzystanie zagranicznych czynników produkcji i bardziej wydajnych metod zarządzania.

---

⁶ Najwięcej spośród centrów usług biznesowych, które funkcjonują w Polsce, to podmioty typu BPO/ITO. Według danych z grudnia 2011 roku jest ich 131. Z kolei centrów usług wspólnych (SSC) jest 113, a centrów badawczo-rozwojowych (B+R) 93.

Obserwowany dynamiczny rozwój sektora usługowego jest jednym z czynników przyczyniających się do budowy gospodarki opartej na wiedzy. Świadczenie wielu rodzajów usług wiąże się bowiem z posiadaniem odpowiedniego przygotowania zawodowego i wiedzy (np. usługi edukacyjne, ochrony zdrowia, finansowe, doradcze), które są gwarantem ich jakości. Wymusza to potrzebę stałego doskonalenia kwalifikacji wśród osób pracujących i poszukujących zatrudnienia, co dodatkowo przyczynia się do wytworzenia popytu na usługi edukacyjne. Z tego względu sektor usług jest często określany mianem sektora edukującego społeczeństwo. Pracownicy zatrudnieni w sektorze tercjalnym nie tylko muszą legitymować się wyższymi kwalifikacjami, ale również zdobywają nowe umiejętności poprzez szkolenia i poznawanie nowoczesnych systemów zarządzania. Ten wzrost wykorzystania wiedzy specjalistycznej w usługach został dostrzeżony przez badaczy sektora usług, co znalazło wyraz w pojawieniu się „nowej” kategorii usług opartych na zaawansowanej wiedzy (*Knowledge Intensive Service* – KIS). Ich rozwój jest postrzegany jako wskaźnik przechodzenia do gospodarki opartej na wiedzy [Węgrzyn, 2013, s. 57; Miles, 2008, s. 22–23].

Oprócz wysokiej jakości usług edukacyjnych niezwykle istotny dla tworzenia GOW w Polsce jest sektor usług *information-intensive*. W odpowiedzi na potrzeby ze strony rynku wewnętrznego oraz partnerów zagranicznych obserwujemy systematyczny rozwój tego sektora w Polsce. W perspektywie długookresowej można się spodziewać dalszego postępu w tym zakresie związanego z opisanym w niniejszym opracowaniu rozwojem offshoringu usług. Polski eksport usług nie ogranicza się jak przed laty do usług budowlanych, rośnie bowiem znaczenie usług związanych bezpośrednio z technologiami komunikacyjno-informacyjnymi oraz sektorem IT. Systematycznie rozwija się również outsourcing z obszaru BPO i KPO. Polska jest miejscem lokowania tych rodzajów usług, które wymagają dużych zasobów wiedzy oraz kwalifikacji ze strony usługodawców, co potwierdza postawioną na wstępie tezę dotyczącą roli sektora usług w budowie gospodarki opartej na wiedzy. Rozwój gospodarki opartej na wiedzy w Polsce oprócz dynamicznego rozwoju wspomnianych sektorów usługowych będzie również wymagał długoterminowych inwestycji w edukację, rozwoju zdolności innowacyjnych oraz modernizacji infrastruktury informacyjnej. Nie należy również zapominać, że istotnym elementem budowy gospodarki opartej na wiedzy jest również rozwój nowoczesnego sektora przemysłowego, który jest jednym z głównych odbiorców usług świadczonych przez wyspecjalizowanych usługodawców. Należy zatem uznać, że efektywność tworzenia gospodarki opartej na wiedzy zależy od równoczesnego rozwoju innowacyjnych sektorów przemysłu i usług.

Należy również podkreślić, że offshoring nie osiągnął jeszcze punktu szczytowego i należy się spodziewać dalszego wzrostu skali jego wykorzystania. Prognozy dotyczące rozwoju tego rynku wskazują na wzrost zainteresowania regionem Europy Środkowej i Wschodniej. Podstawą do takich przewidywań jest

obserwowany systematycznie wzrost udziału tego regionu w światowym rynku offshoringu usług. Można się zatem spodziewać, że tendencja ta będzie dotyczyła także Polski. Wśród czynników, które będą przyciągały inwestycje do polskiego sektora usługowego, oprócz korzystnego położenia, blisko głównych rynków zbytu należy wymienić niższe koszty pracy w porównaniu do państw Europy Zachodniej oraz wysokie kwalifikacje pracowników. Polska musi jednak konkurować o tego typu inwestycje z innymi państwami Europy Środkowo-Wschodniej. Do głównych barier rozwoju offshoringu usług w Polsce należą ponadto ograniczenia technologiczne, brak ujednoczonych regulacji i wymogów prawnych oraz ograniczenia związane z międzynarodowym uznawaniem kwalifikacji zawodowych.

LITERATURA

- Czerwińska E., 2003, *Usługi w gospodarce polskiej*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Informacja nr 991.
- Daniels P.W., 2000, *Export of Services or Servicing Exports?*, „Geografiska Annaler”, Vol. 82, No. 1.
- GUS, *Rocznik statystyczny*, różne roczniki.
- Kearney A.T., 2009, *The Shifting Geography of Offshoring, The 2009 A.T. Kearney Global Services Location Index™*, A.T. Kearney, Chicago.
- Kearney A.T., 2011, *Offshoring Opportunities Amid Economic Turbulence, The A.T. Kearney Global Services Location Index™*, A.T. Kearney, Chicago.
- Kieżun W., 2013, *Patologia transformacji*, Poltext, Warszawa.
- Kłosiński K.A., Masłowski A., 2005, *Globalizacja sektora usług w Polsce*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Miles I., 2008, *Knowledge services [w:] Knowledge policy. Challenges for the 21st Century*, red. G. Heran, D. Rooney, Edward Elgar Publishin Limited, Cheltenham.
- NBP, www.nbp.pl/statystyka/bilans_platniczy/bop_q_pln.xls (stan na dzień 9.07.2013).
- Szymaniak A., 2008, *Polska w rankingach atrakcyjności dla offshoringu usług [w:] Globalizacja usług: outsourcing, offshoring i shared services centers*, red. A. Szymaniak, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Tholons Top 100 Outsourcing Cities 2013*, <http://www.tholons.com/TholonsTop100> (dostęp 1.03.2013).
- Uliszak R., Grad N., 2012, *Innowacyjność kluczem rozwoju firmy IBM*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego”, Vol. 20.
- Węgrzyn G., 2013, *Sektor usług w gospodarce opartej na wiedzy – studium komparatystyczne*, „Oeconomia Copernicana”, nr 1.
- WTO, 2000, *International Trade Statistics 2000*, WTO, Geneva.
- WTO, 2007, *International Trade Statistics 2008*, WTO, Geneva.
- WTO, 2012, *International Trade Statistics 2012*, WTO, Geneva.
- Związek Liderów Sektora Usług Biznesowych w Polsce, 2012, *Sektor nowoczesnych usług biznesowych w Polsce*, ABSL, Warszawa.

Streszczenie

Jedną z tendencji rozwojowych obserwowanych w gospodarce światowej od ponad trzydziestu lat jest systematyczny wzrost znaczenia sektora usług. Usługi wytwarzają ponad dwie trzecie produktu krajowego państw wysoko rozwiniętych. Stanowią one dynamicznie rozwijający się sektor tych gospodarek, oparty na wykorzystaniu kapitału ludzkiego oraz charakteryzujący się wysokim nasyceniem nowymi technologiami. Wzrost wykorzystania wiedzy specjalistycznej w usługach został dostrzeżony przez badaczy sektora usług, co znalazło wyraz w pojawieniu się „nowej” kategorii usług opartych na zaawansowanej wiedzy (*Knowledge Intensive Services* – KIS). Ich rozwój jest postrzegany jako wskaźnik przechodzenia do gospodarki opartej na wiedzy

Celem opracowania jest analiza roli sektora usług w procesie tworzenia gospodarki opartej na wiedzy w Polsce. Artykuł został podzielony na dwie części. W części pierwszej ukazano ewolucję znaczenia sektora usług w gospodarce Polski. Wskazano jego udział w strukturze PKB oraz zatrudnieniu. W tym miejscu dokonano również charakterystyki polskiego eksportu usług, pod względem jego struktury rzeczowej. Część druga analizuje znaczenie usług *information-intensive* w budowie gospodarki opartej na wiedzy w Polsce oraz wskazuje zalety naszego kraju jako miejsca delokalizacji działalności usługowej. Omówione zostało również miejsce Polski w rankingach atrakcyjności dla offshoringu usług.

Słowa kluczowe: Polska, usługi, gospodarka oparta na wiedzy, offshoring, sektor IT

The Role of Service Sector in Socio-economic Development and the Creation of Knowledge-based Economy in Poland

Summary

Over the past three decades, the service sector has increased dramatically and now occupies the largest share of the economy of advanced industrial societies. Services bring over two thirds of GDP in developed countries. They are a dynamic component of their economy, based on human capital and characterized by a high consumption of new technologies. An increase of exploiting the potential of specialized knowledge in services has been noticed by researchers of the service sector, which resulted in the appearance of a „new” category services based on specialized knowledge (*Knowledge Intensive Services*). Their development is perceived as an indicator of a shift towards knowledge based services.

The article examines the importance of the service sector for the creation of knowledge-based economy in Poland. It is divided into two parts. Part one discusses the economic significance of the service sector in Poland. It analyzes the share of the service sector in GDP and employment. In that point the export of Poland service's has also been characterized – in terms of its material structure. The second part analyzes the meaning of information-intensive services in shaping the economy based on knowledge in Poland and presents advantages of our country as a place for delocalizing services. The position of Poland in ranks of attractiveness for offshore services has also been analyzed.

Keywords: Poland, services, knowledge-based economy, offshoring, IT sector

JEL: F16, F21, F 23, N70, O14